

Socialdepartementet

Remissvar över promemorian En lag om insatser inom socialtjänsten till vårdnadshavare, barn och unga när samtycke saknas (Ds 2024:30)

S2024/02012

Institutet för mänskliga rättigheter (institutet) har blivit anmodad att lämna ett yttrande över promemorian En lag om insatser inom socialtjänsten till vårdnadshavare, barn och unga när samtycke saknas (Ds 2024:30).

Institutets uppgift är att främja säkerställandet av de mänskliga rättigheterna i Sverige, med utgångspunkt i våra grundlagar och för Sverige folkrättsligt bindande förpliktelser inom området mänskliga rättigheter. Institutet har även en särskild roll som oberoende nationell mekanism enligt artikel 33.2 i FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning (funktionsrättskonventionen).

Sammanfattning

Institutet

- **avstyrker** förslaget om att införa en ny lag, lagen om insatser inom socialtjänsten till vårdnadshavare, barn och unga när samtycke saknas, förkortad LIV.
- **avstyrker** förslaget att ge socialnämnden möjlighet att besluta om insatser i öppna former och särskilda föreskrifter när samtycke saknas till en icke avgränsad målgrupp vårdnadshavare.
- **tillstyrker** förslaget om att införa en möjlighet att fatta beslut om nödvändiga insatser till vårdnadshavare vars barn vårdas utanför det egna hemmet eller i det egna hemmet med stöd av lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) utan vårdnadshavares samtycke. En ny bestämmelse bör införas i LVU.

- **avstyrker** förslaget om att ge socialnämnden utökad befogenhet att besluta om insatser och särskilda föreskrifter när samtycke saknas till en icke avgränsad målgrupp barn och unga.
- **avstyrker** förslaget om insatser och särskilda föreskrifter utan samtycke till barn och unga som avslutar en vistelse på ett särskilt ungdomshem eller hem för vård eller boende (HVB) avslutas.
- **tillstyrker** förslaget att införa en möjlighet att besluta om särskilda föreskrifter till barn och unga som vårdas i det egna hemmet med stöd av 3 § LVU. En ny bestämmelse bör införas i LVU.
- **avstyrker** förslaget om att utvidga påföljden ungdomsvård.
- **avstyrker** förslaget att socialnämnder ska få besluta att barn och unga i vissa fall ska lämna drogtest.
- **avstyrker** förslaget om att elektronisk övervakning ska kunna användas för att kontrollera beslut om rörelsebegränsningar i syfte att motverka brottslighet.
- **tillstyrker** förslaget att vårdnadshavare ska ha rätt till tillfällig föräldrapenning vid deltagande i öppna insatser beslutade av socialnämnden enligt socialtjänstlagen.
- **avstyrker** förslaget om att beslut riktade till vårdnadshavare ska kunna förenas med vite.

Övergripande synpunkter

Institutet delar utredarens oro över att barn och unga har ojämlik tillgång till stöd från socialtjänsten, och att alltför många barn som har behov av socialtjänstens stödjande insatser inte nås av dessa. En stor grupp, uppskattningsvis 40 procent av de barn och unga som utreds av socialnämnder och som bedöms vara i behov av stöd, får inte stöd till följd av bristande samtycke.

Enligt FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen) bör staten hellre än att skilja ett barn från sina föräldrar ge föräldrarna stöd i deras föräldraansvar och återställa eller stärka familjens kapacitet att ta hand om barnet, såvida inte åtskiljande är nödvändigt för att skydda barnet. Åtskiljande bör inte ske om barnet skulle kunna skyddas genom åtgärder som innebär ett mindre ingrepp i barnets liv. Åtskiljande är alltså en sista utväg, exempelvis när barnet riskerar lida

omedelbar skada. Ekonomiska skäl är inte tillräckliga för att skilja ett barn från dess föräldrar.¹

Rätten till privat- och familjeliv regleras i ett flertal folkrättsliga bestämmelser, exempelvis i artikel 8 i den europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen).² Enligt artikel 8.2 i Europakonventionen får en offentlig myndighet inte inskränka åtnjutandet av denna rättighet annat än med stöd av lag och om det i ett demokratiskt samhälle är nödvändigt med hänsyn till bland annat skydd för hälsa eller moral eller för andra personers fri- och rättigheter.

Det vilar ett tungt ansvar på det offentliga att skydda och stödja barn som riskerar att fara illa på olika sätt. Det är institutets uppfattning att socialtjänstens möjligheter och förmåga att bedriva ett förebyggande arbete och tidigt identifiera och motverka riskfaktorer utgör en viktig del i säkerställandet av barnets rättigheter.

Institutet noterar dock att utredningens förslag om insatser och föreskrifter utan samtycke **saknar forskningsstöd**. Forskningen visar i stället att motivation och egen vilja och metoder som bygger på tillit och delaktighet är viktiga förutsättningar för att insatser inom socialt arbete ska leda till långsiktigt hållbara förändringar.³ Enligt institutet är det mycket svårt att utifrån kunskapsläget förutse konsekvenserna av förslagen och i vilken mån den nya lagen kommer att innebära förstärkningar av barns rätt till skydd, social trygghet, hälsa och utveckling.

Institutet noterar att det redan i utredarens **uppdrag är angivet vad utredaren ska föreslå**. En sådan utformning av uppdraget föregriper lagstiftningsprocessen

¹ FN:s kommitté för barnets rättigheter, Allmän kommentar nr 14 (2013) om Barnets rätt att i första hand få beaktat vad som bedöms vara barnets bästa, punkt 61.

² Artikel 17 i ICCPR och artikel 7 i EU-stadgan. Även i artikel 22.1 i funktionsrättskonventionen föreskrivs respekt för privat- och familjeliv. Barns rätt till privatliv regleras i artikel 16 i barnkonventionen.

³ Pålsson & Wiklund (2024). Tvingande behandling: Några problem med att öka tvångsätgärder i socialtjänstens arbete med kriminellt aktiva ungdomar. I: Martinsson, D., Hedlund, D., & Zillén, K. (2024). Sammanhållning eller splittring? Olikgörande av barn och unga i samtidens Sverige. Sjögren, J. (2018). Med relationen som redskap?: Om socialsekreterare, klientarbete och professionalitet i socialtjänsten (Doctoral dissertation, Linköping University Electronic Press).

och ger lagstiftaren ett begränsat beredningsunderlag. Redan fördefinierade uppdrag inskränker utredarens möjlighet att göra en fullständig analys och möjligheten att beakta analysen, bland annat avseende en prövning av barnets bästa. Uppdraget har inte gett utredningen möjlighet att analysera mindre ingripande åtgärder för att socialtjänsten ska kunna ge vårdnadshavare, barn och unga insatser.

Institutet ser också **risker med vissa av förslagen** och anser att konsekvenserna för enskildas rättigheter och intressen i förhållande till utfallet inte är tillräckligt utrett, synliggjort eller beaktat. Det saknas helt en bedömning av förslagets förenlighet med FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning (funktionsrättskonventionen). Vidare saknas en analys av eventuell diskriminering som förslagen kan medföra. Enligt institutet är rekvisiten för bestämmelserna inte tillräckligt tydliga och bestämmelserna öppnar för en skönsmässig tillämpning. Institutet bedömer att bestämmelserna medför stora risker för diskriminering baserat på socioekonomi, ursprung, funktionsnedsättning och barnets kön. Slutligen innebär förslagen om att kontrollera efterlevnaden av beslut med drogtest och elektronisk övervakning oproportionerliga inskränkningar av barns och ungas rätt till integritet och frihet.

Vidare menar institutet att det **inte går att överblicka konsekvenserna** av ett införande av den föreslagna lagen då det parallellt pågår ett omfattande reformarbete på socialtjänstens område. Just nu förbereder 290 kommuner sig för att den nya socialtjänstlagen ska träda i kraft i juli 2025. Det är oklart hur väl förslagen harmonierar med den nya socialtjänstlagens fokus på en tillgänglig och kunskapsbaserad socialtjänst. Därtill innebär den nya socialtjänstlagen ändringar som har direkt bäring på förslagen, som borde utvärderas innan man överväger andra åtgärder.⁴ Vidare pågår flera andra utredningar som har konsekvenser för förslagen. Det gäller inte minst utredningen Stärkt barnrättsperspektiv i LVU, som ska presenteras under våren 2026.⁵ Att i detta skede hasta fram helt ny lagstiftning

⁴ Regeringens proposition 2024/25:89 En förebyggande socialtjänstlag – för ökade rättigheter, skyldigheter och möjligheter.

⁵ Dir. 2023:160

riskerar att leda till otydlighet för rättstillämparna, lagar som inte harmonierar och begränsade och/eller icke-förutsedda effekter.

Mot denna bakgrund **avstyrker** institutet förslaget om att införa lagen om insatser inom socialtjänsten till vårdnadshavare, barn och unga när samtycke saknas (LIV). Institutet **tillstyrker** förslagen som rör insatser och föreskrifter till vårdnadshavare vars barn vårdas med stöd av LVU, föreskrifter till barn och unga som vårdas i hemmet med stöd av LVU, och föreslår att dessa bestämmelser införs i LVU. Däremot **avstyrker** institutet förslagen om att utvidga påföljden ungdomsvård, drogtest och elektronisk övervakning för att kontrollera efterlevnad, samt vitesföreläggande vid bristande efterlevnad. Institutet **tillstyrker** förslaget om rätt till tillfällig föräldrapenning vid deltagande i öppna insatser enligt socialtjänstlagen.

Synpunkter på vissa förslag

9.4.5–9.4.8, 9.4.10 Insatser i öppna former och särskilda föreskrifter till vårdnadshavare

Institutet **avstyrker** förslaget om att socialnämnden ska kunna fatta beslut om stödinsatser till en icke-avgränsad målgrupp vårdnadshavare utan deras samtycke.

Utredningen föreslår att beslut om insatser ska kunna verkställas i ett tidigt skede, innan barnets situation blivit allvarlig, för att förebygga framtida problem, särskilt för barn i riskmiljöer. Enligt institutet öppnar bestämmelserna för en skönsmässig tillämpning och riskerar att särskilt träffa vårdnadshavare i socioekonomiskt utsatta områden, där socialtjänsten saknar resurser att möta upp de stora behov som finns.⁶

Utredningen identifierar föräldrar med intellektuell funktionsnedsättning som en grupp som i högre grad motsäger sig insatser från socialtjänsten och som kan ha svårt att fullfölja insatser. Utredaren undantar inte föräldrar med kognitiv eller

⁶ Socialstyrelsen, 2024, Socialtjänstens placeringar av barn och unga med svensk och utländsk bakgrund.

psykisk funktionsnedsättning från bestämmelserna, utan ger socialnämnderna möjlighet att bedöma när ett vitesföreläggande får oskäligen konsekvenser i förhållande till vårdnadshavare som har svårt att förhålla sig till beslutet, exempelvis på grund av allvarligt missbruk, psykisk ohälsa, kognitiv eller psykisk funktionsnedsättning. Studier visar att kunskapsnivån bland professionella i den sociala barnvården om vad det innebär att vara förälder med intellektuell funktionsnedsättning generellt är låg vilket kan leda till att stereotyperna uppfattningar påverkar bemötandet.⁷ Föräldrar med intellektuell funktionsnedsättning upplever att de inte erbjuds stöd som är adekvat utifrån deras behov.⁸ Institutet bedömer därför att det finns en risk för att föräldrar med intellektuell funktionsnedsättning kommer att träffas av utredningens förslag istället för att få tillgång till frivilligt stöd anpassat efter deras behov.

Utredningen saknar en grundlig analys av socialtjänstens förutsättningar att tillgodose barns och familjers olika behov och orsakerna till variationer i beslut om insatser. Internationell forskning visar att socialtjänsten har svårt att svara upp mot behoven när klienter har olika bakgrund.⁹ En intervjustudie visar att socialsekreterares bedömning av barnets behov och beslut om insatser påverkas av ett samspel mellan 1) individuella faktorer hos socialsekreteraren, barnet och vårdnadshavare, 2) organisationsfaktorer och 3) externa faktorer, såsom

⁷ Myndigheten för delaktighet (2017) Föräldraskap och funktionsnedsättning. Självupplevda hinder för delaktighet. Socialstyrelsen (2005) Föräldrar med utvecklingsstörning och deras barn – vad finns det för kunskap? Weiber, Eklund, & Tengland (2015) The characteristics of local support systems, and the roles of professionals, in supporting families where a mother has an intellectual disability. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 29(3), 197-210.

⁸ Runge (2023) "Jag vill gärna ha hjälp, men ta inte mina barn": Föräldraskap hos föräldrar med intellektuell funktionsnedsättning. Doktorsavhandling. Starke (2011) Supporting families with parents with intellectual disability: Views and experiences of professionals in the field. *Journal of Policy and Practice in Intellectual Disabilities*, 8(3), 163-171.

⁹ Dettlaff & Earner (2012). Children of Immigrants in the Child Welfare System: Characteristics, Risk, and Maltreatment. *Families in Society: The Journal of Contemporary Social Services*, 93(4), 295–303.

Alaggia m.fl. (2017) In whose words? Struggles and strategies of service providers working with immigrant clients with limited language abilities in the violence against women sector and child protection services. *Child and Family Social Work*, 22, 472–481.

samverkan med andra verksamheter och juridiska och socioekonomiska förutsättningar.¹⁰

En av utredningens utgångspunkter är att vårdnadshavare till pojkar med utländsk bakgrund visat sig vara överrepresenterade bland de som nekar till socialtjänstens insatser.¹¹ Utredningen undersöker inte orsakerna till detta, men antar ändå att förslagen kommer att ha gynnsamma konsekvenser för integrationen. Institutet ser dock risker om vårdnadshavare till pojkar med utländsk bakgrund kommer att vara överrepresenterade bland de som träffas av förslagen. Denna grupp skulle sannolikt uppleva sig särskilt utpekad, vilket kan leda till försvagad tillit till socialtjänsten och ytterligare försämrade förutsättningar för socialtjänsten att nå gruppen med stödinsatser.

Vidare ifrågasätter institutet förslagets effektivitet. Enligt utredaren ska det för beslut krävas att insatsen är nödvändig för att ett förhållande ska förhindras eller upphöra. Insatser och föreskrifter utan samtycke saknar dock vetenskapligt stöd. Forskning visar i stället att egen vilja, tillitsbaserade metoder och delaktighet är viktiga förutsättningar för att insatser inom socialt arbete ska leda till långsiktigt hållbara förändringar.¹²

Slutligen vill institutet uppmärksamma att den nya socialtjänstlagen förlänger tidsgränsen för socialnämndens uppföljning efter utredning, från två till sex månader. Detta är ett viktigt steg för att stärka socialnämndens förutsättningar att

¹⁰ Grim & Persdotter (2021). Skillnader som kan utgöra risk för diskriminering? En kvalitativ studie om faktorer som påverkar socialsekreterares bedömningar och beslut inom den sociala barn- och ungdomsvården. Diskrimineringsombudsmannen (DO).

¹¹ Myndigheten för vård- och omsorgsanalys (2018). Lika läge för alla? Om omotiverade skillnader inom den sociala barn- och ungdomsvården. Rapport 2018:10. Myndigheten för vård- och omsorgsanalys. <https://www.vardanalys.se/rapporter/lika-lage-for-alla/>. Persdotter & Andersson (2020). SAVE - Support and protection Against Violence, on Equal terms for all children. Ett forsknings- och utvecklingsprojekt om barnavårdsutredningar vid anmälan om misstänkt våldsutövning. FoU Välfärd Värmland 2020:1. Karlstads universitet.

¹² Pålsson & Wiklund (2024) Tvingande behandling: Några problem med att öka tvångsåtgärder i socialtjänstens arbete med kriminellt aktiva ungdomar. I: Martinsson, D., Hedlund, D., & Zillén, K. (2024). Sammanhållning eller splittring? Olikgörande av barn och unga i samtidens Sverige. Sjögren (2018) Med relationen som redskap?: Om socialsekreterare, klientarbete och professionalitet i socialtjänsten (Doctoral dissertation, Linköping University Electronic Press).

följa upp ett barns eller ung persons situation och motivera till insatser, när samtycke saknas.¹³ Institutet framhåller vikten av att den nya tidsgränsen utvärderas innan nya åtgärder vidtas.

9.4.9 Beslut till vårdnadshavare när barnet vårdas utanför eller i det egna hemmet

Institutet **tillstyrker** förslaget om att socialnämnden ska kunna fatta nödvändiga beslut till vårdnadshavare vars barn vårdas med stöd av LVU utanför eller i det egna hemmet utan samtycke. Nya bestämmelser bör dock införas i LVU i stället för den föreslagna LIV.

Utredningen föreslår att om ett barn eller en ung person vårdas utanför eller i det egna hemmet med stöd av LVU får socialnämnden besluta om nödvändiga insatser till vårdnadshavare utan vårdnadshavares samtycke. Beslutet får tas om det behövs med hänsyn till barnets hälsa eller utveckling. Vad som bedöms vara bäst för barnet eller den unge ska vara avgörande vid beslutet och i den bedömningen ska hänsyn tas till barnet eller den unges åsikter.

Enligt barnkonventionen ska frihetsberövande av ett barn ske i enlighet med lag och får endast användas som en sista utväg och för kortast lämpliga tid.¹⁴ Tvångsvård innebär en mycket omfattande kränkning av rätten till privat- och familjeliv. Europadomstolen har bedömt att LVU uppfyller laglighetskravet, då syftet med lagstiftningen är att effektivt skydda barn och rättssäkerhetsgarantier finns för de flesta bestämmelserna.¹⁵ Institutet bedömer att det är proportionerligt att inom ramen för denna skyddslagstiftning, som ger företräde för den unges bästa, kunna ställa krav på vårdnadshavares deltagande i nödvändiga insatser baserade på barnets hälso- och utvecklingsbehov.

¹³ Regeringens proposition 2024/25:89 En förebyggande socialtjänstlag – för ökade rättigheter, skyldigheter och möjligheter.

¹⁴ Barnkonventionens artikel 37 (b).

¹⁵ Europadomstolens dom i målet Olsson mot Sverige (Nr 1), nr 10465/83, den 24 mars 1988, p. 62.

Institutet understryker vikten av att socialtjänsten i första hand ska erbjuda frivilliga insatser och att insatser behöver vara anpassade efter olika målgruppers förutsättningar (se även avsnitt 9.4.5–9.4.8 och 9.4.10). Om förslaget införs bör det utvärderas avseende dess effekter på tvångsvårdens längd och återförening mellan barn/unga och vårdnadshavare.

10.2.1-10.2.11. Insatser i öppna former och särskilda föreskrifter till barn och unga

Institutet **avstyrker** utredningens förslag om att socialnämnden ska kunna fatta beslut om insatser och särskilda föreskrifter till en icke-avgränsad målgrupp barn och unga utan samtycke. Denna typ av insatser saknar stöd i forskning (se avsnitt 9.4.5–9.4.8 och 9.4.10). Nuvarande bestämmelser i LVU om insatser till barn och unga utan samtycke, så kallat mellantvång, används i mycket begränsad utsträckning. Orsakerna till detta, och vilken roll möjligheten till mellantvång spelar i socialtjänstens arbete, är dock inte tillräckligt utredda. Det är därför svårt att bedöma i vilken mån utredningens förslag behövs och om de nya bestämmelserna kommer att användas i högre grad och kan antas få önskad effekt.

Institutet konstaterar att förslagen inte analyserats tillräckligt utifrån barnets bästa. Föreslagna bestämmelser riktar sig till en icke-avgränsad målgrupp med en låg risk, vilket öppnar för skönsmässig tillämpning och risk för diskriminering vilket berörts i avsnitt 9.4.5–9.4.8 och 9.4.10. Institutet uppmärksammar att kartläggningar visar på stora skillnader i tillämpningen av nuvarande bestämmelser om att socialnämnd och socialtjänst ska beakta barnets bästa och säkerställa barns delaktighet i beslut som berör dem, och att mer behöver göras för att kommunerna ska efterleva dessa rättigheter.¹⁶ Förslagen innebär därtill att ett stort ansvar läggs på barnet eller den unge som är i behov av stöd och/eller skydd. Vad gäller de angivna föreskrifterna om deltagande i fritidsaktivitet, praktik, annan kompetenshöjande verksamhet eller sysselsättning kan det vara svårt för enskilda barn och unga att få tillgång till verksamheter, och särskilt om man har behov av extra stöd eller anpassningar.

¹⁶ Inspektionen för vård och omsorg (2023) Tillsyn av socialtjänstens handläggning av ärenden som rör barn och unga. Redovisning av regeringsuppdrag S2020/08835.

Institutet saknar en analys av förslagets förenlighet med funktionsrättskonventionen liksom konsekvenserna av förslagen för barn och unga med funktionsnedsättningar. FN:s kommitté för rättigheter för personer med funktionsnedsättning (FN:s funktionsrättskommitté) uttryckte i sin granskning av Sverige oro över att barn och vuxna med funktionsnedsättning i större utsträckning placeras på institutioner. Kommittén rekommenderar Sverige att stärka systemet för stöd till barn med funktionsnedsättning som gör det möjligt för dem att bo med sina familjer eller växa upp i familjemiljö i stället för på institution. Vidare kritiserade kommittén användningen av tvång inom samhällsvården och rekommenderade Sverige att förbjuda användning av tvång och begränsande åtgärder i alla typer av institutioner (inklusive gruppboenden och särskilda boenden) för barn och vuxna med funktionsnedsättning.¹⁷

Barn och unga med neuropsykiatriska och intellektuella funktionsnedsättningar är särskilt sårbara för att rekryteras till kriminalitet.¹⁸ Institutet lyfte i sin alternativrapport till FN:s funktionsrättskommitté att Sverige bör vidta åtgärder för att öka kunskapen om risken för, och omfattningen av, att barn och unga med funktionsnedsättning dras in i kriminalitet. Åtgärderna bör syfta till att säkerställa ett ändamålsenligt och rättighetsbaserat förebyggande och stödjande arbete riktat till målgruppen. Eventuella hinder för barn och unga med funktionsnedsättning att ta del av samhällets förebyggande stöd behöver undanröjas.¹⁹

¹⁷ FN:s kommitté för rättigheter för personer med funktionsnedsättning, Sammanfattande slutsatser om Sveriges kombinerade andra och tredje periodiska rapport, CRPD/C/SWE/CO/2–3, den 24 mars 2024, p. 41 och 34.

¹⁸ Barnombudsmannen (2023) Jag hade vitt hjärta. Tidiga samhällsinsatser för att stärka barn och förebygga kriminalitet. Socialstyrelsen (2021) Insatser för att motverka fortsatt normbrytande beteende och återfall i brott. Brottsförebyggande rådet (2023) Barn och unga i kriminella nätverk. En studie av inträde, brott, villkor och utträde.

¹⁹ Institutet för mänskliga rättigheter, Kompletterande information till FN:s kommitté för rättigheter för personer med funktionsnedsättning inför den andra och tredje granskningsprocessen avseende Sverige 2024, 6 februari 2024, p. 44.

Avsnitt 10.2.14 Beslut om insatser och särskilda föreskrifter när en vistelse på ett särskilt ungdomshem eller HVB avslutas

Institutet **avstyrker** utredningens förslag om beslut om insatser och särskilda föreskrifter när en vistelse på ett särskilt ungdomshem eller hem för vård eller boende (HVB) avslutas.

Institutet delar utredningens bild att barn och unga som avslutar en placering i ett särskilt ungdomshem eller HVB behöver mer stöd, och att utslussning och eftervård inte fungerar idag. Barn och unga som har varit placerade i samhällsvård är kraftigt överrepresenterade avseende hemlöshet, arbetslöshet, bristande försörjningsförmåga, hälsoproblem och kontakt med straffrättssystemet som vuxna.²⁰

Enligt barnkonventionen och FN:s riktlinjer för barn i samhällsvård syftar tvångsvården i grunden till att barn och unga gradvis kan åtnjuta både ökad frihet och få ta ökat ansvar. Detta underlättar i sin tur barnets eller den unges framtida anpassning i samhället utanför institutionen.²¹ Enligt Europarådets kommitté mot tortyr (CPT) finns dock en påtaglig risk att barn och unga institutionaliseras i tvångsvården, särskilt den som genomförs vid större institutioner.²²

I fråga om barn och unga som placeras i ett särskilt ungdomshem med stöd av LVU, lag (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård (LSU) eller socialtjänstlagen finns redan idag bestämmelser som underlättar den intagnes framtida anpassning i samhället utanför institutionen. Utifrån bestämmelserna om att kontroll- och tvångsåtgärder endast får användas om de står i rimlig proportion till syftet med åtgärden, och att mindre ingripande åtgärder ska användas om de är tillräckliga (20 a § LVU och 18 b § LSU) går det enligt institutet att härleda att barn och unga i särskilda ungdomshem under en längre placering bör få tillgång till

²⁰ Statens beredning för medicinsk och social utvärdering, SBU, 2020 s. 7.

²¹ Barnkonventionens artikel 40. Guidelines for the Alternative Care of Children, antagna av FN:s generalförsamling den 24 februari 2010 i resolution 64/142.

²² CPT/Inf(2020)41.

andra avdelningstyper än låsta, det vill säga öppna avdelningar och utslussningsavdelningar.²³ Forskning visar att risken för återfall i brott är lägre om en ungdom som skrivs ut från sluten ungdomsvård gör så från en öppen eller en utslussningsavdelning i stället för en låst avdelning.²⁴ Granskningar och utredningar visar dock att det finns stora behov av förstärkningar avseende utslussningsverksamhet och eftervård.²⁵ Situationen påverkas bland annat av bristande samverkan mellan Statens institutionsstyrelse (SiS) och socialtjänsten, att socialtjänsten ibland låter barn och unga vara kvar för länge på SiS, bristande rutiner hos SiS och begränsad tillgång till platser på öppna avdelningar.

Under 2025 pågår utredningar om SiS och HVB som bland annat syftar till att lägga förslag om hur respektive vårdform kan bli mer ändamålsenlig.²⁶ Det vore olyckligt att föregripa dessa utredningars resultat och införa nya bestämmelser som rör vårdkedjan för barn och unga som placeras i särskilda ungdomshem eller HVB.

Enligt institutet måste målet vara att alla barn och unga som placeras i ett särskilt ungdomshem eller HVB ska få tillgång till kvalitativ utslussningsverksamhet inom ramen för tvångsvården. Vidare bör arbetet med frivilliga eftervårdsinsatser stärkas. Att införa bestämmelser om tvång efter avslutad placering för att kompensera för brister i befintlig tvångsvård är inte acceptabelt.

10.2.16 Beslut om särskilda föreskrifter till barn och unga som vårdas i det egna hemmet med stöd av LVU

²³ Institutets yttrande över Ds 2023:20.

²⁴ Pettersson (2023) Tuffa tag och tillit – en ESO-rapport om utslussning, eftervård och återfall för dömda till sluten ungdomsvård, Rapport till Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi 2023:9.

²⁵ Se, exempelvis, Statskontoret (2022) SiS vård av barn och unga enligt LVU – förutsättningar för en trygg och ändamålsenlig vård 2022:4. Riksrevisionen (2024) SiS särskilda ungdomshem – brister i statens tvångsvård av barn och unga RiR 2024:7. SOU 2023:66.

²⁶ S 2024:01, S 2024:03.

Institutet **tillstyrker** förslaget om beslut om särskilda föreskrifter till barn och unga som vårdas i det egna hemmet med stöd av 3 § LVU, och betonar vikten av att genomföra förslaget från SOU 2023:66 om att slopa kravet på att LVU ska inledas utanför hemmet. Nya bestämmelser bör införas i LVU i stället för i föreslagna LIV.

Utredaren föreslår att socialnämnder ska få besluta om särskilda föreskrifter till barn och unga som vårdas i det egna hemmet enligt LVU om det behövs med hänsyn till barnets eller den unges hälsa eller utveckling. Vid beslut ska det som bedöms vara bäst för barnet eller den unge vara avgörande och hänsyn ska tas till barnet eller den unges åsikter

I FN:s riktlinjer för barn i samhällsvård betonas att samhällsvården bör syfta till att på ett systematiskt sätt förbereda barn och unga till att bli oberoende och integreras i samhället genom att ge dem sociala förmågor.²⁷

Att vårdas i det egna hemmet med stöd av LVU kan innebära mer frihet och delaktighet för barnet eller den unge än tvångsvård utanför hemmet. Utredningen För barn och unga i samhällsvård (SOU 2023:66), som institutet tillstyrkte i sin helhet, föreslog bland annat att kravet på att LVU alltid ska inledas utanför hemmet slopas för att undvika omotiverade flyttningar till familjehem eller HVB. Samma utredning föreslog också att socialnämnden ska få besluta om särskilda villkor som en förutsättning för att barnet eller den unge ska få vårdas i det egna hemmet med stöd av 3 § LVU. Villkoren ska bland annat få avse skyldighet att ta emot vissa insatser inom socialtjänsten. Vidare föreslås ett nytt krav för LVU i det egna hemmet att denna vårdform kan antas vara det bästa sättet att tillgodose barnets eller den unges vårdbehov. Om stärkta förutsättningar för vård i det egna hemmet skulle leda till att fler barn och unga får tillgång till denna vårdform, utifrån sina individuella vårdbehov, skulle det kunna innebära ett steg i barnrättslig riktning.

Enligt institutet är det av vikt att beslut om särskilda föreskrifter till barn och unga bara ska kunna riktas till den som vårdas med stöd av 3 § LVU. Institutet betonar

²⁷ Guidelines for the Alternative Care of Children, antagna av FN:s generalförsamling den 24 februari 2010 i resolution 64/142.

vikten av att beslutet baseras på en individuell bedömning av de specifika omständigheter som föreligger i det enskilda fallet, att hänsyn tas till barnets eller den unges åsikter och att barnets eller den unges bästa ges företräde i beslutet. Vidare vill institutet betona socialnämndens ansvar att noga följa vården i syfte att säkerställa att barnets eller den unges vårdbehov tillgodoses. Beslut om särskilda föreskrifter ska dock inte kunna kopplas till sanktioner eller krav på drogtest (se 12.6.3 och 13.2.3 nedan).

10.2.21 Påföljden ungdomsvård utvidgas

Utredaren föreslår att utvidga tillämpningsområdet för ungdomsvård till att även omfatta den föreslagna LIV.

Institutet **avstyrker** förslaget om att utvidga påföljden ungdomsvård. Institutet vill särskilt varna för att en sådan utvidgning bidrar till att fragmentisera påföljdssystemet för unga lagöverträdare som därmed riskerar att inte leva upp till rättssäkerhetskravet på förutsebarhet för den enskilde.

11.7.1 Rätt till tillfällig föräldrapenning vid deltagande i insatser i öppna former beslutade av en socialnämnd

Institutet **tillstyrker** förslaget om rätt till tillfällig föräldrapenning avseende deltagande i öppna insatser beslutade av socialnämnden med stöd av socialtjänstlagen.

Barn har rätt, enligt barnkonventionens artikel 27, till den levnadsstandard som krävs för barnets fysiska, psykiska, andliga, moraliska och sociala utveckling. Det är primärt barnets vårdnadshavare som har ansvaret för att förverkliga denna rätt. Staterna är dock skyldiga enligt artikel 27.3 att i enlighet med nationella förhållanden och inom ramen för sina resurser vidta lämpliga åtgärder för att bistå vårdnadshavare, och vid behov tillhandahålla materiellt bistånd och stödprogram,

inklusive sådant som krävs för barnet fysiska, psykiska, andliga, moraliska och sociala utveckling.²⁸

Mellan 2014 och 2020 ökade andelen av befolkningen med låg ekonomisk standard från 14,2 till 14,7 procent och andelen med varaktigt låg ekonomisk standard från 8,0 procent till 8,8 procent.²⁹ Det finns stora skillnader mellan grupper. Bland barnhushållen är barn till ensamstående mödrar och barn med utländsk härkomst bland dem som löper högst risk att leva i ekonomisk utsatthet.³⁰ Enligt forskning finns ett starkt samband mellan låg socioekonomi och olika former av utsatthet, exempelvis våld och missbruk.³¹ Om vårdnadshavare ges rätt till tillfällig föräldrapenning för att delta i öppna insatser stärks sannolikt förutsättningarna för fler vårdnadshavare att ta emot insatser, och i förlängningen kan detta bidra till att stärka barns och ungas rätt till skydd och social trygghet samt att förebygga tvångsomhändertaganden.

12.6.3 Provtagning för att kontrollera nykterhet och drogfrihet

Institutet **avstyrker** utredningens förslag om att en socialnämnd som har beslutat om en särskild föreskrift om att barnet eller den unge ska iaktta nykterhet och drogfrihet ska kunna få besluta att barnet eller den unge ska lämna kroppsligt prov

²⁸ Holappa & Leviner (2022) Barns villkorade rätt till skälig levnadsstandard: om rättsligt osynliggörande av barn i ärenden om ekonomiskt bistånd, Fövaltningsrättslig tidskrift 2: s. 239–263.

²⁹ SCB (2022) Knappt en tiondel av befolkningen har varaktigt låg ekonomisk standard, 24 mars 2022. Låg ekonomisk standard innebär att hushållets disponibla inkomst är under 60 procent av medianvärdet. Varaktigt innebär det senaste året och minst två av de tre föregående åren.

³⁰ Fernqvist m.fl. Barnfattigdom: barnfamiljers och professionellas perspektiv, 2 uppl., 2020. Försäkringskassan, Barnhushållens ekonomi – Resultatindikatorer för den ekonomiska familjepolitiken 2021, 2021.

³¹ Euser m.fl. (2011). Elevated Child Maltreatment Rates in Immigrant Families and the Role of Socioeconomic Differences. *Child Maltreatment*, 16(1), 63–73. Pelton (2015). The continuing role of material factors in child maltreatment and placement. *Child Abuse & Neglect*, 41, 30–39. Barth m.fl. (2021). Research to Consider While Effectively Re-Designing Child Welfare Services. *Research on Social Work Practice*, 0(0), 1–16. Drake m.fl. (2022). Poverty and Child Maltreatment. I: Krugman, R. D., Korbin, J. E. red. *Handbook of Child Maltreatment*. Child Maltreatment Springer Nature Switzerland AG, 2022. Sid. 239–257.

för att påvisa om barnet eller den unge är eller har varit påverkad av narkotika, alkohol, andra berusnings- eller dopningsmedel eller hälsofarliga varor.

Enligt förslaget kan ett konstaterat bruk av narkotika utgöra ett tillräckligt skäl för att besluta om drogtest, eller misstanke om att barnet eller den unge brukar eller nyligen har brukat narkotika. Det handlar alltså om låga krav. Varken brottsmisstanke eller en påtaglig risk för skada på hälsa eller utveckling krävs. Som jämförelse får polisen ta urin- eller blodprov vid skälig misstanke om brott på vilket fängelse kan följa (28 kap. 12 § rättegångsbalken). Brottsmisstanken måste vara underbyggd av objektiva omständigheter av viss styrka och polisen måste iaktta proportionalitetsprincipen.

Ett drogtest är ett allvarligt intrång i den personliga integriteten som bland annat stadgas i regeringsformen (RF) (2 kap. 6 § RF), den internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter (artikel 17), Europakonventionen (artikel 8), barnkonventionen (artikel 16), EU:s stadga om de grundläggande rättigheterna (artiklarna 3, 7 och 8). FN:s barnrättskommitté betonar vikten av att ha ett rättighetsbaserat synsätt på drogbruk³² och välkomnar alternativ till straff- eller repressionsinriktad drogbekämpning avseende ungdomar.³³ Enligt förarbetena till lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, (LVU) innebär drogtest en alltför stor kränkning av den kroppsliga integriteten för att vara proportionerligt inom ramen för denna skyddslagstiftning.³⁴

Vidare medför förslaget risk för diskriminering av personer med utländsk bakgrund och personer i socioekonomiskt utsatta områden. Studier visar att unga med utländsk bakgrund i högre grad än andra stoppas av polisen för misstänkt narkotikabrott. Risken för en 15–20-åring att bli misstänkt för ringa narkotikabrott är nästan 80 procent högre i de mest socialt utsatta områdena.³⁵ Tillämpning av

³² FN:s kommitté för barnets rättigheter, Allmän kommentar nr 24 (2013) om barnets rätt till bästa uppnåeliga hälsa (art.24), punkt 66.

³³ FN:s kommitté för barnets rättigheter, Allmän kommentar nr 20 (2016) om genomförandet av barnets rättigheter under ungdomsåren, punkt 64.

³⁴ Prop. 1984/85:171 s. 25.

³⁵ Bäckman m.fl. (2020) Den ojämlika brottsligheten Rapport 2020:1, Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet. Estrada m.fl. (2022). Biased Enforcement Expansion? Sociodemographic

bestämmelsen skulle kunna leda till ett minskat förtroende för socialtjänsten bland barn och unga som redan kan uppleva sig marginaliserade av samhället.

12.6.5 Elektronisk övervakning

Institutet **avstyrker** utredningens förslag om att socialnämnden ska kunna kontrollera efterlevnaden av en föreskrift om vistelse i hemmet genom elektronisk övervakning. Elektronisk övervakning innebär ett betydande ingrepp i den enskildes privat- och familjeliv³⁶, personliga integritet³⁷ och rätt till frihet³⁸. Enligt institutet är elektronisk övervakning av barn och unga som inte har dömts för ett brott en oproportionerlig inskränkning av rätten till frihet, privatliv och kroppslig integritet. Åtgärden har en straffliknande karaktär och riskerar att bidra till stigmatisering av barnet eller den unge.

Vidare är det oklart hur effektiv åtgärden är i praktiken. När allt fler barn och unga rekryteras och deltar i brottslighet via digitala plattformar innebär rörelserestriktioner inte nödvändigtvis ett tillräckligt skydd mot deltagande i kriminalitet.³⁹ Tidigare erfarenheter från Danmark har visat att liknande åtgärder inte haft önskad effekt och i stället avskaffats.⁴⁰

Differences in Police Drug Testing for Suspected Narcotics Use 1993–2015. *British Journal of Criminology*, 62(5), s. 1213–1232.

³⁶ Se, exempelvis, Regeringsformen 2 kap. 6 §, FN:s konvention om medborgerliga och politiska rättigheter (ICCPR), artikel 17, Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna artikel 8, Barnkonventionen artikel 16 och även artiklarna 5, 7, 8, 18 och 20, EU:s stadga om de grundläggande rättigheterna artikel 7.

³⁷ Se, exempelvis Regeringsformen 2 kap. 6 §, EU:s stadga om de grundläggande rättigheterna artiklarna 3 och 8.

³⁸ Se, exempelvis, Regeringsformen 2 kap. 8 §, Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna artikel 5, EU:s stadga om de grundläggande rättigheterna artikel 6.

³⁹ Justitiedepartementet 2025 Uppdrag till Brottsförebyggande rådet om hur kriminella nätverk rekryterar barn och unga i digitala miljöer, Ju2025/00155.

⁴⁰ Ds 2024:30, s. 496–497.

13.2.3 Socialnämnden ska ha möjlighet att förena vissa beslut med vite

Institutet **avstyrker** förslaget om att socialnämnder ska kunna förena vissa beslut med vite då det inte är förenligt med barnets bästa, artikel 3.1 i barnkonventionen. Även om åtgärden är riktad till vårdnadshavaren riskerar barnet eller den unge att uppleva skuld över vitet då utgångspunkten för beslut om insatser eller föreskrifter är barnets eller den unges situation. Vidare innebär förslaget att situationen för socioekonomiskt utsatta familjer, och därmed barn, riskerar att förvärras ytterligare. Institutet vill slutligen också påminna om att den målgrupp som utredningen primärt vill träffa med sina förslag är barn och unga som varken är dömda för brott eller har allvarlig brotts- eller missbruksproblematik.

Ärendets handläggning

Detta remissvar har beslutats av direktören Fredrik Malmberg och föredragits av utredaren Johanna von Bahr. I den slutliga beredningen har även juristen Anna Rosenmüller Nordlander, ställföreträdande direktör Charlotte Palmstierna och enhetschef Eva Glückman deltagit.

Fredrik Malmberg